

PAPER DETAILS

TITLE: Avrupa Birliği'nin Teritoryal Yapısı ve Dis Sinirlari: Esnek veya Kati Teritoryalite?

AUTHORS: Samet YILMAZ

PAGES: 31-52

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/923577>

AVRUPA BİRLİĞİ’NİN TERİTORYAL YAPISI VE DIŞ SINIRLARI: ESNEK VEYA KATI TERİTORYALİTE?

Arş. Gör. Dr. Samet Yılmaz

Bursa Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ORCID: 0000-0002-5232-5435

• • •

Öz

Mekân üzerinde kontrol kurma ve mekânı diğer mekânlardan ayırma girişimleri, yönetsel/siyasal örgütlenmelerin temel ve kurucu niteliklerindendir. Yönetsel/siyasal örgütlenmeler, şu veya bu şekilde belli bir coğrafi alan üzerinde kontrol tesis ederek kompartımanlaştırılmış mekânlar oluşturmaya çalışırlar ve böylece mekânsal olarak birbirlerinden ayrışırlar. Etkileşimler de bu mekânsal ayrışmalar çerçevesinde tanzim edilir. Bu durum, bir yönetsel/siyasal örgütlenme olan ve belli bir mekânı dolduran Avrupa Birliği için de geçerlidir. Birlik, etkin olduğu mekân üzerinde kontrol tesis ederek bu mekânı diğer mekânlardan ayırmaya çalışmaktadır ve bu ayırım teritoryal bir niteliğe sahiptir. Çalışmanın temel amacı, Avrupa Birliği’nin katı bir teritoryal düşünsel geliştirdiğini ortaya koymaktır. Birlik, şekillenmekte olan teritoryal uyum politikası ve mekânsal gelişim perspektifi kapsamında tek bir mekân geliştirmeye ve dış çevreyle hiyerarşik bir etkileşim çerçevesinde bu mekânı dış sınırları yoluyla diğer mekânlardan ayırmaya çalışmaktadır. Bu şekilde içerisi ile dışarıyı ayrıştırılmaktadır ve oluşturulmaya çalışılan mekânsal kompartıman, Birlik ile dışarıyı arasındaki etkileşimleri yönlendirmektedir.

Anahtar Sözcükler: Teritoryalite, Avrupa Birliği, Teritoryal Uyum, Dış Sınırlar, Mekânsal Ayırım

Territorial Structure and External Borders of the European Union: Soft or Hard Territoriality?

Abstract

Polities try to impose control over space. This action is one of the basic features of them. They struggle to establish compartmentalized spaces by exerting control over a specific geographical area. Thus, organizations are spatially differentiated from each other, and interactions are forged within the framework of these spatial differentiations. This premise is also valid for the European Union, which moulds a geographical portion of space. The Union tries to separate its space from other ones, and this separation has territorial characteristics. The main aim of the study is to prove that the European Union develops a hard territorial notion. The Union attempts to construct a single space via emerging territorial cohesion and spatial development policies, and to distinguish its space from other ones through establishing a hierarchical relationship with its external environment. By this way, inside is separated from outside, and this spatial compartment regulates the interactions between the Union and outside.

Keywords: Territoriality, European Union, Territorial Cohesion, External Borders, Spatial Separation

* Makale geliş tarihi: 01.10.2018
Makale kabul tarihi: 29.11.2018
Erken görünüm tarihi: 08.01.2020

Avrupa Birliği'nin Teritoryal Yapısı ve Dış Sınırları: Esnek veya Katı Teritoryalite?*

Giriş

Schmitt (Aktaran: Brown, 2011: 52), *“halklar, imparatorluklar ve ülkelerin, yöneticilerin ve her nevi iktidar formasyonunun bir arada olduğu bütün yeni çağların ve dönemlerin, hep yeni mekân bölünmeleri, yeni çizitler ve yeni mekânsal düzenler üzerine kurulu olduğunu”* söyler. Ruggie (1998: 178) ise siyasetin temelde yönetimle ilgili bir husus olduğunu ve herhangi bir yönetim sistemin belli bir mekânsal uzantı (spatial extension) üzerinde kontrol kurmaya yönelik eylemler icra ettiğini ve mekânsal uzantının beşeri kolektivitelerin birbirinden farklılaşmasını beraberinde getirdiğini ileri sürer. Tüm beşeri örgütlenmeler, mekân üzerinde kontrol tesis eder ve bu mekân aynı zamanda onların dayandığı yapıyı oluşturur. Teritoryalite de yönetsel/siyasal örgütlenmeleri (polity) fiziki mekâna bağlamaktadır. Yönetsel/siyasal örgütlenmeler, mekânı sınırlandırarak (bound, delimit) ve diğer mekânlardan ayırarak kompartımanlaştırılmış mekânlar ortaya çıkarmaya çalışırlar.

Yukarıda belirtilen durum, belli bir mekânı dolduran ve mekân üzerinde kontrol tesis etmeye çalışan Avrupa Birliği (AB) için de böyledir. Birliğin dünya coğrafyası içerisinde nasıl konumlandırılması gerektiği ve teritoryal yapısıyla ilgili çok sayıda önerme bulunmaktadır. Bialasiewicz'e (2011: 1) göre Avrupa veyahut kurumsal yapısıyla ABrupa ('EU'rope), dünya siyasi coğrafyasında konumlanmış ancak henüz tanımlanmamış jeopolitik bir öznedir. Mann (1993: 127) ise AB'nin henüz ne devlet olduğunu ne de devletlerin yerini aldığını ileri sürer. Ruggie'ye (1993) göre AB, modern teritoryal devletlerden farklı olarak, çok-düzeyle bir etkileşim modelidir; yönetim sistemi ise sabit bir mekânsallıktan (spatiality) ziyade akışkan networklere dayanan post-modern bir yapıdır. Axford ve Huggins (2000), AB içerisinde yönetim işlevlerinin teritoryal yapıdan azade (deterritorialization) olduğunu ve AB coğrafi alanında sınır-aşırı (trans-border) toplulukların ve networklerin belirginleşmeye başladığını ve bu bakımdan da Birliğin post-nasyonel bir yönetsel yapıya doğru gelişim gösterdiğini ileri sürer. Bu yapı, çeşitli yönetim niteliklerini göstermektedir ancak bunlar

* Bu çalışma *“Avrupa Birliği ve Teritoryalite: Birlik Mekânının Teritoryalleşmesi ve İçerisi-Dışarısı Ayrımı”* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

içerisinde en belirgin olanları, akışkanlıklar mekânı (space of flows), bütünlük veyahut birlik olmaksızın ortaya çıkan topluluklar ve artan oranda çoğulcu ve etkileşime açık networklerdir. Zielonka (2006) ise AB'yi *Yeni-Orta Çağ İmparatorluğu (Neo-Medieval Empire)* modeli bağlamında kavramsallaştırır. O'na göre AB, farklı yönetim modellerinin uygulandığı, sınırlarının akışkan (flux) ve değişken (variable) olduğu, merkez ile çevre arasındaki ayrımının belirsizleştiği bir yapıya benzemektedir. Bu örnekler çoğaltılabilir ve her biri, AB'nin teritoryal yapısına ilişkin görgül kanıtlar ortaya koyabilir. Açıktır ki şu ya da bu şekilde olsun AB bir siyasal örgütlenme modelidir; bir değer yaratma ve bu değeri paylaşırma sistemidir (Canbolat, 2014). AB düzeyi, çeşitli aktörlerin yer aldığı siyasal bir düzenleyici veyahut Bartolini'nin (2005) ifadesiyle yönetsel alan (governmental area) ortaya çıkarmaktadır. Bu çerçevede Birlik, mekânla etkileşime girmekte ve mekân üzerinde kontrol tesis etmektedir.

Çalışmada AB'nin katı (hard) bir teritoryal düşünsel geliştirdiği ileri sürülecektir. Özellikle 1990 sonrası dönemde Birliğin teritoryal yapısına ilişkin olarak İmparatorluk ve Yeni-Orta Çağcı gibi post-nasyonel nitelikte önermeler popüler hâle gelmiştir. Bu önermelerin ortak paydası, Birlik teritoryal yapısının esnek (soft) ve değişken bir yapı gösterdiği zira AB'nin modern devlet teritoryalitesinden farklı bir teritoryal biçimlenime sahip olduğudur. Bununla birlikte çalışmada, Birliğin mekâna yönelik yaklaşımı ve şekillenmekte olan dış sınır rejiminin, düşünsel ve pratik sonuçları itibarıyla katı teritoryal yapı emareleri gösterdiği ortaya konulacaktır. Birliğin teritoryaya yönelik yaklaşımı ve mekân politikaları, artan oranda tek bir AB mekânı oluşumuna doğru evrilmektedir. Bu yapı, dış sınır rejimi inşası ve sınırların ötesindeki mekânsal yapılarla kurulan hiyerarşik etkileşim bağlamında mekânsal bir kompartıman haline gelmektedir.

1. Teritoryalite: Mekânın Sınırlandırılması veya Sınırlandırılmış Mekân

Beşeri örgütlenmeler mekân üzerinde kontrol kurarak kendilerine uygun bir etkileşim çerçevesi oluşturmaya çalışırlar. Bu bakımdan Soja'nın (1971: 1) da belirttiği üzere yeryüzü, sınırların oluşturulmasıyla kurulmuş bir labirente benzemektedir. Teritoryalite de mekân üzerinde kontrol tesis edilmesine yönelik bir eylem türüdür ve çeşitli şekillerde tasnif edilebilir (Forsberg, 1996: 359-363) ancak en yalın haliyle tanımlanmış coğrafi bir alan üzerinde etkinin kullanımını sağlayan örgütsel bir ilkedir (Agnew, 2009: 744). Herhangi bir coğrafi ayrım üzerinde kontrol, mekâna referans verilerek kurulmaya çalışılır. Sack'ın (1986: 19) kavramsallaştırmasıyla teritoryalite, *"bireylerin veyahut grupların belli bir coğrafi alanı sınırlandırarak ve o alan üzerinde kontrol iddia ederek*

ilişkisellikleri, unsurları ve insanları kontrol etme veyahut bunlar üzerinde nüfuz kurma girişimidir.” Sınırlandırılan coğrafi alan ise teritorya olarak tanımlanır.¹ Bu bakımdan teritoryalar, sınır-çekme (demarcation) yoluyla dışarıya karşı bir koruyucu işlev veyahut da Gottmann’ın (1973: 14-15) ifadesiyle bir barınak (shelter) işlevi görmektedir. Teritoryal eylemler, mekânın tasnif edilmesini (classification), tasnif edilen mekân üzerinden etkileşimlerin yönlendirilmesini ve mekân üzerinde kontrol tesis etmeye yönelik girişimleri (enforcement) içermektedir. Bu çerçevede teritorya, bitim hatlarını işaretleyen sınırlardan, kapalılaştırılmış bir mekândan ve dışarısından oluşur (Delaney, 2009: 198). Bu süreç hem içeride hem dışarıda kalan unsurların hem de etkileşim kalıplarının eşanlı olarak belirlenmesi sürecidir (Sack, 1986: 21-22).

Teritorya, sınırlandırılmış bir mekân veyahut Agnew’in (2005: 442) deyişiyle mekân blokları (blocks of spaces) olarak değerlendirildiğinde, yalnızca güçlü bir mekânsal konteyner (container) (Taylor, 1994) olan modern devlete özgü bir yapılanma olarak değerlendirilemez (Agnew, 1994; Taylor, 1996; Brenner, 1999). Modern devletin yanı sıra yerel birimler, mikro milliyetçi ya da dini gruplar gibi ulus-altı düzeyde ve AB gibi ulus-üstü düzeyde teritoryal alanlar bulunmaktadır. Ayrıca uluslararası sistemi oluşturan devletlerin teritoryalitetleri, diğer teritoryal formları ortadan kaldırmamaktadır (Delaney, 2005: 4-5).

Mekân üzerinde kontrol yoluyla örgütlenme, kaynakların dağılımı, güvenliğin sağlanması ve toplumsal nitelikteki düzenin devam etmesine ilişkin bir işleve sahiptir (Soja, 1971: 6-7). Sınırlarla diğer mekânlardan ayrılan içerideki düzene istikrarlı bir yapı kazandırılmaya çalışılır. Teritoryalitenin siyasal sonuçlarından biri, sınır çekilerek kompartımanlaştırılmış mekânın coğrafi yönden bir sabite (geographical fixity) haline gelmesidir. Belli bir mekân üzerinde teritoryal kontrol kurulması ve bu kontrolün daimi bir nitelikte olması, o mekânın bir sabite haline gelmesini beraberinde getirmektedir. Bu durum, teritoryal nitelikteki kontrolü diğer kontrol türlerinden ayırmaktadır. Ayrıca bir coğrafi kompartıman üzerinde teritoryal kontrol kurulması, etkileşimleri yönlendirme konusunda açık bir mesaj niteliğindedir. Şehir duvarları, çitler, dikenli teller, ‘girilmez’ tabelaları, sınır muhafızları, şehirlerin banliyölerindeki duvarlar, sınır işaretleri ve taşları gibi simgeler veyahut işaretler, kontrolün ve yönetimin teritoryal bir temelde gerçekleştiğini gösterir nitelikteki unsurlardır (Vollaard, 2009: 693). Bu çerçevede teritoryanın sınırları çeşitli simgeler yoluyla işaretlenir; alan kapalılaştırılır ve içerisi ile dışarısı birbirinden ayrıştırılır

1 Ancak bu noktada şu hususun belirtilmesi gerekmektedir ki teritorya ile teritoryalite arasındaki ilişkinin niteliği literatürde oldukça tartışmalıdır. Tartışmanın temel odak noktası, teritoryanın niteliği ve teritorya ile teritoryalitenin ontolojik önceliğidir (Elden, 2010; Painter; 2010; Antonsich, 2010).

(Delaney, 2009: 198). Bununla birlikte teritorya tamamen dışarıya kapalı olmak durumunda değildir ancak içerisi-dışarısı ayrımı teritoryalleşme için gereklidir.

2. Teritoryal Uyum ve AB Mekânsal Gelişim Perspektifi

AB'nin temel amaçlarından biri, sınırların olmadığı bir akışkanlıklar mekânı oluşturmaktadır. Tek pazarın kurulması, Birlik vatandaşlığının geliştirilmesi ve Schengen Anlaşması'nın Birlik hukukuna dâhil edilmesiyle birlikte, üye devletlerarasındaki ortak sınırların teritoryal niteliği seyrelemiştir. Birlik içerisindeki akışkanlıkların sürüşmenin olmadığı bir toplumsal düzen içerisinde kesintisiz şekilde gerçekleştiği mekân tahayyülü, AB'nin mekânsal düşünselinin temelini teşkil etmektedir (Jensen ve Richardson, 2004).

AB içerisinde çeşitli mekânsallıklar vardır ve bu mekânsallıklar Birlik içerisinde alan (area) kavramıyla ifade edilmektedir. Avrupa Yüksek Eğitim Alanı, Özgürlük, Güvenlik ve Adalet Alanı, Avrupa Ekonomik Alanı gibi kavramlar temelde AB mekânını işaret etmektedir. Birlik içerisinde farklı mekânsallıkların olması, bu mekânsallıkların birbirini dışlayıcı olduğu anlamına gelmemektedir; bütünsellik içerisinde değerlendirildiğinde bu mekânsallıklar, AB teritoryasının farklı biçimlerde de olsa bir parçasını oluşturmaktadır (Bialasiewicz vd., 2005: 333-334). Zira AB mekân üretimi süreçleri, Birlik politikalarının zaten var olan siyasal mekânlara teşmil edilmesi değildir; bundan ziyade Birlik mekânlarının siyasal yönden üretilmesine ilişkindir (Bialasiewicz vd., 2013: 60). Bu bakımdan Vitale (2011: 19-20), AB mekânsal düşünsel ve rasyonalitesinin Birlik mekânının teritoryal inşasına katkı yaptığını ve AB mekânsal gelişimine ilişkin hâkim söylemin artan ölçüde teritoryal bütünlüğe doğru evrildiğini ileri sürer. Özellikle teritoryal uyum (territorial cohesion) yaklaşımıyla birlikte AB teritoryası kodifiye edilmiş, kurumsallaşmış ve güçlendirilmesi gereken bir unsur olarak değerlendirmeye başlanmıştır. Birlik içerisinde tek mekân vurgusu ve Birlik süreçlerinin teritoryal bir temelde ele alınması, mekân ile teritoryanın bir politika unsuru olarak Birlik gündemine gelmesini beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede teritoryal uyum ve bu politikanın AB mekânsal gelişimi yoluyla fiziki mekâna bağlanması, Birlik kapsamında tek mekân düşünselini güçlendirici bir etki ortaya çıkarmaktadır.

2.1. Teritoryal Uyumun Anlamı ve Rasyonalitesi

AB uyum politikasının temelinde bölgesel gelişme yer almaktadır (Nanetti, 1996: 60). Bölgesel gelişme, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasıyla birlikte gündeme gelmiş (Çimen, 2012: 50-51) ancak özellikle 1980'lerin ortalarından itibaren daha fazla tartışılmaya başlanmıştır. Avrupa Tek

Senedi'yle (ATS) birlikte uyum yaklaşımı kurucu andlaşmalara dâhil olmuştur. ATS'de, Topluluk coğrafyasında bütünleşik bir gelişim için ekonomik ve sosyal uyumun sağlanmasına yönelik eylemlerin belirlenmesi ve özellikle geri kalmış bölgelerin desteklenerek bölgeler-arası farklılıkların azaltılması gerektiği belirtilmiştir. Ancak ekonomik ve sosyal uyum, bölgeler-arası farklılıkları ortadan kaldırmayı hedeflemekle birlikte, AB teritoryasının bir bütün halinde işlemesine yönelik bir rasyonaliteye sahiptir (Leonardi, 2005: 4). Bu çerçevede 1980'lerden itibaren Avrupa İstatistik Ofisi, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (Nomenclature of Territorial Units for Statistics) kapsamında, AB teritoryası dâhilindeki teritoryal birimleri, bir devlet teritoryasının kısımlarından köylere ve kasabalara giden bir yelpazede tasnif etmiştir (Çimen, 2012: 53). Maastricht Andlaşması'nda da ekonomik ve sosyal uyumu gerçekleştirebilmek amacıyla Birlik boyunca dengeli ve istikrarlı bir gelişmenin sağlanması gerektiği belirtilmiştir (Leonardi, 2005: 8-9).

Hem ATS'de hem de Maastricht Andlaşması'nda uyum politikası kapsamında doğrudan teritoryal boyuta referans yoktur. Bununla birlikte zımnen de olsa teritoryal bir boyut vardır zira uyumun sağlanmasına ilişkin bölgesel nitelikteki dengesizliklerin giderilmesi gerektiği ilgili andlaşmalarda belirtilmiştir. Komisyon'un ekonomik ve sosyal uyuma yönelik hazırladığı ilk raporda da bu husus vurgulanmıştır. Rapora göre AB içerisindeki zayıf bölgelerin rekabet kapasitesi artırılmalıdır (Medeiros, 2016: 6). Bu gelişmeler ışığında Amsterdam Andlaşması'nda uyum yaklaşımı, teritoryayı bünyesine alacak şekilde formüle edilmiştir (Medeiros, 2016: 7). Amsterdam Andlaşması'nda uyum düşünseli, Birliğin temel prensiplerinden biri hâline gelmiş ve araştırma/geliştirmeden tarıma, ulaşımdan sosyal politikaya uzanan bir yelpazede dikkate alınması gereken bir politika alanı olarak düzenlenmiştir (Leonardi, 2005: 8).

Amsterdam Andlaşması sonrası dönemde AB'nin teritoryal düzenlemelere yönelik girişimleri hızlanmış ve Lizbon Antlaşması'na giden süreçte *teritoryal planlama/gelişim/uyum* şemsiyesi altında çeşitli programlar kabul edilmiştir (Medeiros, 2016: 9). Lizbon Andlaşması'nda teritoryal uyum, sosyal ve ekonomik uyumla birlikte, Birliğin yetki alanlarından biri olarak tanımlanmıştır. Ancak AB, bu alandaki yetkilerini üye devletlerle birlikte kullanacaktır. Lizbon Andlaşması'nda önce *ekonomik ve sosyal uyum* başlığı altında belirtilen uyum politikalarına *teritoryal* ifadesi de eklenmiştir (Lizbon Andlaşması (ABİİA), Başlık XVIII).²

Teritoryal uyum, mekânsal gelişim programlarıyla birlikte, AB içerisinde doğrudan teritoryanın referans alındığı bir politika alanıdır ve Birlik coğrafyası

2 İlgili andlaşma metninin Türkçe çevirisi için Kamuran Reçber'in *Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri* isimli eserinden yararlanılmıştır.

boyunca dengeli bir kalkınmanın sağlanmasına ilişkindir; AB coğrafyası dâhilinde daha yaşanabilir bir mekân oluşturmaya yönelik bir rasyonaliteye sahiptir. Sosyal ve ekonomik uyumdan farklı olarak teritoryanın bizzatı kendisi, bütünsellik içerisinde bir politika unsuru olarak ele alınmaktadır. Birlik politikaları, AB teritoryası üzerindeki etkileri dikkate alınacak şekilde belirlenmeli ve uygulanmalıdır. Nitekim bu durum üçüncü uyum raporunda belirtilmektedir. İlgili rapora göre teritoryal uyum, sosyal ve ekonomik uyumdan farklıdır ve temel amacı da sektör politikalarının mekânsal etkisini ele almak ve bölgesel politikaların daha uyumlu bir hâle gelmesini sağlamaktır (EC, 2004: 27). Benzer şekilde beşinci uyum raporunda da teritoryal uyumun AB'nin bütününe daha yaşanabilir bir mekâna dönüşümünü sağlamaya yönelik olduğu belirtilmiştir. Bu çerçevede ekonomik ve sosyal uyum, rekabet ve refah konusunda bölgesel farklılıklara odaklanırken teritoryal uyum, hizmetlere erişim, sürdürülebilir kalkınma, işlevsel coğrafya ve teritoryal analizlerin önemine vurgu yapmaktadır (EC, 2010: 24).

Teritoryal uyum, uygulanan politikaların mekânsal açıdan değerlendirilmesine dayanmaktadır (Pullano, 2009: 6); AB içerisinde farklı ölçeklerdeki bölge, şehirler ve makro bölgeler arasında dengeli, uyumlu, etkin ve sürdürülebilir bir teritoryal yapı oluşturmaya ve uzun dönemde AB'nin teritoryal konumunu güçlendirmeye yönelik bir düşünsele sahiptir (The Territorial State, 2011: 14). Özellikle üçüncü uyum raporunda belirtildiği üzere teritoryal uyum, sosyal ve ekonomik uyumdan farklı olarak sektörlerden ziyade fiziki yerlere (place) odaklı bir politika ve bu politikanın temel başarısı, sektör politikalarının insanların hayatlarını devam ettirdikleri yerlerdeki etkilerine bağlı olarak değerlendirilmesine dayanmaktadır (Davoudi, 2005: 435).

2.2. Teritoryal Uyumun İcrası: AB Mekânsal Gelişim Perspektifi ve Tek Mekân Vurgusu

AB kapsamında hazırlanan mekânsal program önerileri ve politikaları, Birliğin teritoryal düzenine yeni bir boyut kazandırmaktadır ve Faludi'nin (2009a: 3) de belirttiği üzere uyum yaklaşımı, kaçınılmaz olarak mekânsal planlamaya içseldir. 1999 yılında hazırlanan Avrupa Mekânsal Gelişim Perspektifi (AMGP), AB'nin doğrudan mekâna yönelik yaklaşımının şekillendiği en önemli belgedir. AMGP, bağlayıcı bir belge değildir ancak Birlik mekânına ve teritoryasına yönelik bir çerçeve ve sonraki süreçleri yönlendirici bir etki ortaya koymasından önemlidir. Zira AB çapında bütünleşik bir mekânsal planlama öngörmektedir (Jensen ve Richardson, 2004: 21). Başka bir şekilde belirtmek gerekirse AB teritoryasının bütünü çerçevesinde tek bir mekân oluşturulmasına yönelik bir rasyonaliteye sahiptir (Moisio, 2011: 23). Hem üye devletler arasında gerçekleştirilmeye çalışılan ulus-aşırı nitelikteki mekânın

işleyişinin sağlanması hem de uzun dönemde AB düzeyindeki mekânsal planlamanın bir programa bağlanması belgenin temel hedeflerindendir.

AMGP her şeyden önce AB'nin teritoryal niteliğine ilişkin düşünsel bir çerçeve ortaya koymaktadır. Belgeye göre Birlik teritoryası, coğrafi açıdan görece olarak küçük bir alanda yoğun kültürel çeşitliliğin olduğu bir mekândır. Bu durum, AB'yi ABD, Japonya ve Mercosur gibi dünya üzerindeki diğer ekonomik merkezlerden ayırmaktadır. Bu bakımdan AB mekânsal gelişim politikasının temel amacı, bölgesel veyahut yerel kimlikleri homojen hâle getirmek değil, öncelikli olarak her topluluğun yaşam şartlarını korumak ve geliştirmektir. Bu durum, AB coğrafi ölçeğinde teritoryal uyumu ve mekânsal tanzimi gerekli kılmaktadır. Mekânsal planlama ve bunun uygulanması, çok-düzeyle bir yönetim modeline dayalı olmalı ve uygulanan politikaların teritoryal etkileri dikkate alınmalıdır (EC, 1999).

AMGP'de belirtilen amaçlar çerçevesinde çeşitli programlar benimsenmiştir. Bu programlar, AB mekânında bütünsel olarak dengeli bir kalkınma sağlama ve daha yaşanabilir bir fiziki mekân oluşturma amaçlıdır. Bu çerçevede doğrudan mekâna yönelik çeşitli programlar hazırlanmıştır. Örneğin 1990'lı yıllardan itibaren geliştirilen ve 2000'li yıllarda devam edilen Sınır-Bölgeleri Girişimi (Interregional-Interreg), sınır-ötesi ve bölgeler-arası işbirliğini gerçekleştirmeye yöneliktir. Benzer şekilde AB bünyesinde mekânsal gelişmeyi sağlayarak AB teritoryasının bütününde verimli politikaların uygulanması amacıyla geliştirilen Avrupa Mekânsal Planlama İzleme Ağı (European Spatial Planning Observation Network-Espon), 1998-2000 yılları arasında Interreg kapsamında bir pilot program olarak uygulanan Avrupa Mekânsal Planlama Çalışma Programı'nın (Study Programme on European Spatial Planning) devamı niteliğinde bir programdır. Espon, teritoryal işbirliği ve kalkınmaya yönelik teritoryal ve işlevsel analizler yoluyla bilgi paylaşımını gerçekleştirmeye ve verimli politikaların uygulanmasını sağlayamaya ilişkin bir girişimdir (Şahin, 2014).

Yukarıda belirtilen bu programlardan görülebileceği üzere mekânsal gelişim yaklaşımı, teritoryal uyumun fiziki mekâna bağlanmasına yönelik bir düşünsel ve pratiğe sahiptir. Her ne kadar Schön (2005: 392), andlaşmalarda belirtilen teritoryal uyumun kapsamı içerisinde teritoryal politikaların içeriğinin çok sınırlı olduğunu ve teritoryal uyumun mekânsal gelişim politikasının yalnızca belli bir bölümünü oluşturduğunu ileri sürse de andlaşmalarda belirtilmeyen unsurlar, AB'nin teritoryal gündemine ilişkin raporlarda ayrıntılı olarak düzenlenmiştir (Territorial Agenda 2020, 2011: 6-8). Bu bakımdan andlaşmalarda belirtilmeyen mekânsal ve idari unsurlar, en azından düşünsel çerçevede, AB teritoryal uyum yaklaşımı kapsamında yer almaktadır.

2.3. Teritoryal Uyumun Teritoryası: Teritoryal Sınırlandırılmışlık

Teritoryal uyum, Birlik coğrafyası boyunca dengeli bir kalkınma sağlayarak yaşanabilir bir mekân oluşturma amacına yöneliktir; çok-düzeyle bir yönetişimin oluşturulmasından teritoryal doğal varlıkların korunması ve kırsal alanların gelişiminin sağlanmasına uzanan bir yelpazede çok farklı politika alanlarını bünyesinde barındıran ve bireylerin günlük pratiklerine etki eden bir niteliğe sahiptir. Ancak esasında teritoryal uyum, teritoryanın referans alındığı bir çerçeve ortaya koymaktadır ve oluşturulmaya çalışılan toplumsal düzenin mekânsal boyutunu oluşturmaktadır (Davoudi, 2005: 435-437). Bu bakımdan da AB'nin kendi teritoryasıyla doğrudan ilişki içerisinde. Peki, teritoryal uyum politikasında coğrafi bir kategori olarak teritoryanın konumu nasıldır?

Öncelikli olarak şu husus belirtilmelidir ki teritoryal uyum, belli bir mekânsallık içerisinde kavramsal niteliğe sahiptir (Luukkonen ve Moilanen, 2012: 487). Her ne kadar mekânsal planlama ve teritoryal uyum kavramları bazı AB raporlarında ayrı unsurlar olarak belirtilse de ilgili kavramlar birbirlerinden kesin hatlarla ayrılmamaktadır.³ Örneğin AMGP'de AB teritoryasının ne olduğu veyahut da nerede bittiği kesin olarak belirtilmemektedir. AB teritoryasının niteliğine yönelik belirsiz tespitler ortaya konulmuş ve teritorya, AB'nin geleceğine yönelik bir vizyon olarak formüle edilmiştir (Pullano, 2009: 6). Ancak bu durum, Birlik kapsamında teritoryal bir düşünsel veyahut tasnif olmadığı anlamına gelmemektedir. Mekânsal gelişim politikalarıyla birlikte teritoryal uyum, AB coğrafi alanındaki teritoryaları belli ölçekler kapsamında tasnif etmektedir.

AB uyum politikası dâhilinde teritorya hem farklı coğrafi ölçeklerdeki teritoryal alanlar bağlamında hem de AB teritoryasının bütününe yönelik bir çerçevede kullanılmaktadır. AMGP'de, ekonomik ve parasal birliğin genişlemesi ve derinleşmesiyle birlikte, şehirler, devletlerin teritoryaları ve makro-bölgeler gibi Birlik içerisindeki çeşitli teritoryal alanlar arasındaki etkileşim seviyesinin arttığı ve düzeylerin iç içe geçtiği belirtilmektedir (EC, 1999: 7). Benzer şekilde

3 Faludi (2009b: 6), 2009 yılındaki Yeşil Kitap'ta mekânsal ile teritoryal kavramlarının farklı anlamlarda kullanıldığını belirtir. Bununla birlikte bütünleşme süreci ilerledikçe teritoryal meselelerin ön plana geldiğini ileri sürer. Bu süreçte, farklı adlarla belirtilse de teritoryal gündem zımnen de olsa Birlik gündemi içerisinde her zaman yer almıştır. Bununla birlikte Faludi'ye göre 2000'lerden önce teritoryal meselelerin Birlik gündeminde olduğunu ileri sürmek anakronik bir tutumdur. Teritoryal uyum, bölgesel politika veyahut bölgesel planlama ile mekânsal gelişim perspektifi veyahut mekânsal planlamaya benzer fikirleri bünyesinde barındırmaktadır. Mevcut temada mekânsal planlama ana temadır. Ancak bu kavramlar arasında ayırım yapmak güçtür.

2020 yılına yönelik teritoryal gündemde de uyum politikasının, AB'nin teritoryal gelişimine ilişkin sorunların çözümüne ve yerel, bölgesel, ulusal ve ulus-aşırı düzeylerde Birliğin teritoryal potansiyelini ortaya çıkarmaya yardımcı olacağı belirtilmiştir (Territorial Agenda 2020, 2011: 3).

Birlik içerisindeki teritoryal mekânlar iç içe geçmiş ve birbiriyle karşılıklı bir ilişkisellik kapsamında ele alınmakla birlikte (Böhme vd., 2011: 26; Faludi, 2016), bu iç içe geçmişlik içerisinde AB teritoryasının bütününe yönelik bir sınırlandırılmışlık söz konusudur. Her ne kadar bünyesinde farklı mekânsallıklar olsa da teritoryal uyum, AB teritoryasının bütününe yönelik bir gelişmişlik perspektifini bünyesinde barındırmaktadır. Nitekim bu durum, AMGP'de açık bir şekilde belirtilmiştir. Belgeye göre üye devletler ve Komisyon, AMGP'yi kabul ederek AB teritoryasının gelecekteki konumuna yönelik olarak ortak hedefler konusunda anlaşmıştır. Benzer şekilde 2020 yılına yönelik teritoryal gündemde de küçük ve ortak büyüklükteki kasabalar dâhil olmak üzere şehirler, bölgeler ve devlet teritoryaları ile diğer tüm düzeydeki teritoryaların, AB teritoryasının bütününe ortak çıkarlarına katkı sağlayacak şekilde gelişmesi çağrısında bulunmaktadır (Territorial Agenda 2020, 2011: 4). Bu durum, AB coğrafi alanı içerisindeki mekânların aynı anda hem yerel ve ulusal hem de AB ve küresel coğrafi ölçek bağlamında değerlendirilebileceğini göstermesi açısından önemlidir (Rumford, 2006: 137).

Teritoryal uyum politikasında AB teritoryası, bölgesel, ulusal, yerel, çok-ölçekli ve nihayetinde ulus-aşırı/ulus-ötesi ölçekler bağlamında tasnif edilmektedir (Luukkonen ve Moilanen, 2012: 489). Bu yapı içerisinde farklı teritoryal alanlar birbiriyle ilişkisel olarak ele alınmaktadır. Teritoryal uyumun uygulanması, çok-düzeyle ve çok-oyunculu bir yapıda, yatay ve dikey bağlantısallık çerçevesinde değerlendirilmektedir (Faludi, 2009b: 18). Ancak burada ulus-altı teritoryal alanlar, teritoryal bir sınırlandırılmışlıktan veyahut da teritoryal olarak sınırlandırılmış bir yönetsel birimden ziyade işlevsel açıdan kategorilerine ayrılmıştır. Teritoryal uyum politikası içerisinde teritoryalar, modern devlet teritoryasına benzer bir sınırlandırılmış mekânsal yönetsellik açısından değil, işlevsel nitelikte bir bağlantısallık çerçevesinde ele alınmış ve bu işlevsellik, nihai olarak Birlik teritoryasına bağlanmıştır (Perkmann, 2003, 2007). AB içerisinde tasnif edilen teritoryal alanlar, idari bir örgütlenme ve kendilerine münhasır bir sınırlandırılmışlıktan ziyade birer coğrafi ölçek çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Görüldüğü üzere mekânsal gelişim yaklaşımıyla birlikte teritoryal uyum kapsamında AB teritoryası, bünyesinde farklı ölçekteki teritoryal alanların yer aldığı, karşılıklı olarak bağlı ve iç içe geçmiş bir düşünsel ve pratikte ele alınmaktadır (Faludi, 2013: 1309-1311). Ancak bu durum, Birlik çapında bir teritoryal sınırlandırılmışlık olmadığı anlamına gelmemektedir ki zaten Birliğin mekânsal planlaması, farklı ölçekli birimleri AB coğrafi ölçeğinde bir araya

getirme rasyonalitesine sahiptir. Teritoryal alanların tasnifinde, farklı coğrafi ölçeklerdeki teritoryal alanların mekânsal gelişimi Birlik teritoryasına bağlanmaktadır. Zira mekânsal planlama, yeni bir ölçek politikası ortaya çıkarmaktadır ve hem AB çapında bir düşünsele sahiptir hem de coğrafi ve siyasal ölçekleri yeniden belirlemektedir (Moisio, 2011: 22). Bu durum, AB teritoryasının yalnızca bir coğrafi ölçek olarak değil, başlı başına sınırlandırılmış yönetsel bir alan olarak konumlanmasını göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca teritoryal nitelikteki işbirliği, her ne kadar farklı düzeydeki birimler arasında olsa da temelde AB coğrafi ölçeğinde gerçekleşmektedir.⁴ Bu bakımdan AB mekânsal düşünseli, Birlik mekânının teritoryal inşasına katkı yapmaktadır.

3. Sınırların Kurumsallaşması ve Birliğin Teritoryal Sınırlandırılmışlığı Üzerindeki Etkisi

Sınırların birincil işlevi ayırıcı hatları ortaya koymaktır. Sınırlar, bir mekânı ve yönetim yapısını diğer mekân ve yönetimlerden ayırmaya yönelik pratikler bütünüdür. Ancak sınırlar, yalın ayırıcı hatlar olmasının yanı sıra kurumsal bir yapıya da sahiptir. Diğer tüm kurumsal yapılar gibi sınırların da kendi kuralları vardır ve bu kurallar eylem kalıplarını belirlemektedir. Sınır yönetiminde uygulanan kurallar, sınırların geçirgenlik derecesini belirlemekte ve hareketlilikler düzenlemektedir (Newman, 2003; Karabağ, 2008; Müller, 2013). Sınırların kurumsallaşması, bir mekânın sınır çekilerek ayrıştırılması ve sınırların yönetimi yoluyla belirgin hâle gelmektedir. Sınır-çekme, yalnızca harita üzerinde bir hat çizmek veya da arazide çit kurmak anlamına gelmemektedir; sınırların inşa edildiği ve farklılık veya ayrım kategorilerinin, dolayısıyla içerisi-dışarıyı ayırımının belirlendiği bir süreçtir (Newman, 2006: 148).

Birlik teritoryası boyunca serbest dolaşımın ve hareketliliğin Birlik vatandaşlığı yoluyla kurumsallaşması, dört özgürlük olarak tarif edilen malların, hizmetlerin, sermayenin ve kişilerin hareketliliği önündeki engellerin

4 Örneğin, AB içerisinde teritoryal işbirliğini gerçekleştirmek üzere kurulan Avrupa Teritoryal İşbirliği Grubu (European Grouping of Territorial Cooperation-ATİG) içerisinde ulusal, yerel ve diğer kamusal birimler yer almaktadır. ATİG, özellikle sınır bölgelerinde teritoryal işbirliğini geliştirerek Birliğin ekonomik, sosyal ve teritoryal uyumunu güçlendirmeyi hedeflemektedir. Ancak bu işbirliği, her ne kadar farklı coğrafi ölçeklerdeki birimler dâhil olsa da temelde AB düzeyinde gerçekleşmektedir ve Birliğin teritoryal gelişimini bütünüyle sağlamaya yöneliktir. Ayrıca söz konusu birimler, AB teritoryası üzerinde faaliyet göstermek durumundadır. ATİG, üye devletlerarasındaki sınırlarda sınır-ötesi işbirliğini sağlamaya yönelik eylemler gerçekleştirebileceği gibi üye devletlerle sınırları olan üçüncü devletlerle de işbirliği süreçleri geliştirebilir. Ancak üye bir devletin süreç içerisinde yer alması zorunludur (EU, 2013).

seyreltilmesi, Schengen Anlaşması'nın Birlik hukuk düzenine dâhil edilmesi ve teritoryanın bir bütün olarak ele alınmasıyla birlikte, yeni bir teritoryal ölçek ortaya çıkmıştır. Esasında bu süreç, bir mekânsal ölçeğin tasnif edilmesi sürecidir. AB, tasnif edilen bu mekâna yönelik olarak bir dış sınır rejimi geliştirerek sınırlarını kurumsallaştırmaktadır. Dış sınırlar, Birlik mekânı boyunca hareketliliklerin kontrol edilerek Birlik mekânının korunaklılığını arttırmaya yönelik bir işlevselliğe sahip olmaktadır. Bunun yanı sıra AB, kendi mekânını referans alarak dış sınırları ötesindeki mekânlar ve aktörlerle hiyerarşik nitelikte bir ilişkisellik kurmaktadır. Bu iki durum, Birlik mekânını katılaştırmaktadır (thicken). Başka bir ifadeyle Birlik mekânının farklılığını güçlendirmektedir.

3.1. AB Dış Sınırlarının Kurumsallığı: İç Mekân Korunaklılığının Güçlendirilmesi

Bilindiği üzere Schengen Anlaşması'nın Birlik hukukuna dâhil edilmesiyle birlikte, güvenli bir mekân oluşturmak amacıyla Birlik coğrafyası boyunca hareketliliklerin denetlenmesi ve dış sınırlarda ortak bir kontrolün geliştirilmesi hedeflenmektedir. Birlik, bütünleşik sınır yönetimi (BSY) yoluyla üye devletlerin yetkileri birimleri ve üye devletlerle Birlik kurumları arasında bir network sistemi kurarak Birlik dış sınırlarında birer-örnek nitelikte bir sınır yönetim modeli oluşturmaya çalışmaktadır (Hills, 2006; Marenin, 2010: 58-67; Pawlak ve Kurowska, 2012). Bu amaçla AB, kendi yetki alanı içerisinde Frontex gibi sınırların yönetiminde operasyonel merkezileşme sağlayan birimler kurmakta (Mungianu, 2013) ve teknolojik unsurların kullanımı yoluyla Birlik mekânının görünürlüğünü (visibility) arttırmaya çalışmaktadır (Dijstelbloem vd., 2011; Broeders, 2011; Dijstelbloem ve Broeders, 2015).

Dış sınırların yönetimi ve korunması, Birlik içerisinde oluşturulmaya çalışılan özgürlük, güvenlik ve adalet alanının temel unsurlarından biridir (Monar, 2012: 14-17). Bu husus önemlidir zira Müller'in (2013: 354) de belirttiği üzere *“sınırlar, yetkenin (authority) uygulanmasına ilişkin kurumsallaşmış kurallardır”* ve *“yetkenin mekânı referans vererek tahsisidir”*. AB terör, insan ticareti ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi hareketli (mobile) suç unsurlarının ve yasa-dışı göç hareketlerinin engellenmesi ve yabancı (alien) olarak kavramsallaştırılan üçüncü devlet vatandaşlarının Birlik teritoryası boyunca hareketliliklerinin düzenlenmesi ve izlenmesi yoluyla kendi mekânının korunaklılığını sağlamaya çalışmaktadır. Bu durum, Birlik sınır yönetiminin yetkesel referansını göstermesi açısından önemlidir.

Hareketli suç unsurları ve yasa-dışı göçe karşı korunma, AB içerisinde oluşturulmaya çalışılan güvenli mekânı ve toplumsal düzeni tehdit edici unsurlar olarak görülmektedir (Pellerin, 2005). Bunlar içerisinde özellikle yasa-dışı göç

akımlarının önlemeye yönelik girişimler, Birlik içerisinde oluşturulmaya çalışılan toplumsal uyum yaklaşımı çerçevesinde anlamlı hâle gelmektedir. Şöyle ki önceki başlıklarda belirtildiği üzere AB, kendi teritoryası boyunca bölgeler-arası farklılıkların olmadığı ve fırsatların optimal derecede dağıldığı bir toplumsal düzen oluşturmaya çalışmaktadır. Bu yapı, AB coğrafyasının bütününe teşmil edilmeye çalışılmakta ve öncelikli olarak Birlik vatandaşlarının refah ve güvenliğini hedeflemektedir. Bu yapılanma içerisinde açıktır ki suç unsurlarının ve göç akımlarının Birlik coğrafi ölçeğinde kontrol edilmesi ve düzenlenmesi, bu yapının korunmasına yönelik bir işleve sahiptir. Zira üye devletlerarasındaki ortak sınırların teritoryal niteliğinin seyrilmesi ve Birlik vatandaşlığı çerçevesinde üye devlet vatandaşlarının diğer üye devletlerde yaşamalarına yönelik yasal engellerin budanması ve maliyetlerin azaltılması (Recchi, 2015: 17-47), mekânsal hareketliliklerin Birlik ölçeğinde gerçekleşebilmesinin önünü açmıştır. Birlik içerisinde bu imkânların sağlanması, bu yapı dışında kalan bireylerin veyahut toplulukların hareketliliklerinin düzenlenmesiyle eş anlı olarak gerçekleşmiş ve bu yapılanma içerisinde dış sınır rejimi, istenmeyen hareketlilikler için bir filtre olarak kurumsallaşmıştır (Broeders, 2011: 45). Birlik, içerideki toplumsal uyumu korumak amacıyla teritoryasına girmek isteyen topluluklar üzerinde özerk bir kontrol kurmak istemektedir (Pijpers ve Houtum, 2005: 2). Bu bakımdan AB dış sınırları, aslında özgürlük, güvenlik ve adalet alanı kapsamında değerlendirilen güvenlik unsurlarından öte bir anlama sahiptir (Kaunert vd., 2012). Dış sınırlar, yalnızca terör, insan ticareti ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi hareketli suç unsurlarının Birlik teritoryası dışında tutulmasına değil, aynı zamanda Birlik ölçeğindeki bir toplumsallığı veyahut kamusalılığı korumaya yöneliktir (Kaunert, 2005).

AB içerisinde oluşturulmak istenen bu yapının korunmasına ve dışarıdaki mekânlardan ayrıştırılmasına yönelik olan sınır yönetimi, AB dış sınırlarında hareketliliklerin düzenlenmesi işlevselliği çerçevesinde kurumsallaşmaktadır. Birlik çerçevesinde oluşturulan birimler yoluyla operasyonel işbirliğinin sağlanması ve teknoloji yoluyla kişilerin hareketliliklerinin izlenmesi, Birlik mekânının istikrarını sağlamaya yönelik girişimlerdir. Bu yapı içerisinde Birlik sınırları, kurumsalmış bir yapı içerisinde, AB teritoryası etrafında koruyucu bir dış kalkan oluşturmaya yönelik olarak işlevselleşmektedir (Monar, 2005: 145). Açıktır ki böyle bir yapının mekânsal süreçler referans alınarak, yani mekânda gerçekleşen bir eylem olan ve mekânsal sonuçlar doğuran hareketlikler üzerinden işlevselleşmesi ve coğrafi sınır çekilerek diğer mekânlardan ayrıştırılması, başlı başına teritoryal eylem niteliğindedir. Başka bir şekilde belirtmek gerekirse belli bir coğrafi alan içerisinde oluşturulmaya çalışılan, toplumsal ve mekânsal niteliği olan bir yapının korunması, belli bir gruba tahsis edilmesi ve diğerlerinin kontrol edilmesi, teritoryal sonuçları olan eylemlerdir.

3.2. Sınırların Coğrafi Geçirgenliği: Mekânsal Ayırımın İnşası

AB içerisinde güvenliğin sağlanmasına yönelik kurumsallaşmakta olan bir alt-sistem niteliğindeki dış sınır rejimi, mekânsal ayırımın bir neticesi olarak içerideki düzenli veyahut korunaklı mekân ile dışarıdaki mekânları birbirinden ayıran hatları işaret etmektedir. Aslında bu durum, sınırların olağan etkilerinden biridir. Sınırlar, mekânsal ayırma işaret eden ve etkileşimlerin bu ayırım üzerinden işleyeceği mesajını taşıyan hatlardır (Popescu, 2012: 11). Herhangi bir mekân üzerinde oluşturulan sınırlar, o mekânın bitim hatlarını göstermekte ve bitim hatlarının ötesinde başka mekânlar olduğunu işaret etmektedir. Bu çerçevede AB dış sınırları, içerideki düzenlilik mekânı ile dışarıdaki mekânları birbirinden ayıran ve kaçınılmaz olarak dışarıdaki mekânların AB mekânından farklılaşmış olduğu mesajını taşıyan hatlardır. Bu mekânsal ayırım, Birlik üyesi olmayan devletler veyahut bölgelerle hiyerarşik bir etkileşim türü üzerinden işlemektedir.⁵ Örneğin AB, üye olmayan devletlere tanıdığı bir takım kolaylıklar yoluyla, bu devletlerle geri kabul ve hareketlilik anlaşmaları gibi sınır yönetiminin üçüncü devletlere ihraç edildiği ilişkisellikler kurmaktadır (Pawlak ve Kurowska, 2012: 137-139). Benzer şekilde AB içerisinde yeni ayrıcı hatların ortaya çıkmasını engelleme ve Birlik etrafında bir *dost devletler halkası* oluşturma amacına yönelik geliştirilen Komşuluk Politikası (KP) da (Celata ve Coletti, 2015: 1-4) yine AB'ye yakın bölge devletleriyle hiyerarşik veyahut asimetrik bir kurumsal ilişkisellik geliştirmektedir.

AB dış sınırlarının hareketliliklerin kontrol edilmesine yönelik kurumsallaşması, bu yapının AB teritoryasının bütününe yayılan bir şekilde uygulanması ve dış sınırların ötesindeki devletlerle bu mekânın korunmasına ilişkin olarak kurulan asimetrik etkileşim süreci, Birlik dış sınırlarının katı bir nitelik almasını beraberinde getirmektedir. Şöyle ki Pellerin'in (2005: 106) de belirttiği üzere AB dış sınırları, içeriği dışarıdan güçlü bir şekilde ayırmakta ve işbirliğinin hangi alanlarda ve nerede yapılabileceğini işaret etmektedir. Dış sınırlar, AB düzeninin hangi mekânlarda ne ölçüde uygulanacağını göstermekte ve AB üyesi devletler ile üye olmayan devletler arasındaki etkileşimleri yönlendirmektedir. AB üyesi olmayan devletler, üye devletlerle katı sınırlara sahiptir. Bununla birlikte bu devletler AB üyesi olduğunda sınırları geçirgen bir nitelik almaktadır. Ancak yeni üye devletler, üyelikten kaynaklı olarak AB dışında kalan devletlerle yeni katı sınırlara sahip olmaktadır.

5 Walters, AB ile dışarı arasında kurulan bu asimetrik ilişkinin sonucu olarak Birlik dış sınırlarının Roma İmparatorluğu Sınırlarına (Roman Limes) benzer bir nitelik kazandığını ileri sürer. Bu yapılanma içerisinde dış sınırlar, düzen (cosmos) ile kargaşa (chaos) arasındaki ayrımı işaretlemektedir (Walters, 2004: 690-691).

AB dış sınırları, yeni katı sınırlar ve mekânsal ayırım ortaya çıkarmakta olsa da etkileşime izin vermeyen hatlar değildir. Başka bir deyişle AB dış sınırları, yabancılaşmış hatlar değildir ve dışarıyla kurulan işbirliği süreci, mekânsal ve yönetsel açıdan içerisi-dışarısı ayırımını belirsizleştirebilmektedir. Nitekim Christiansen ve Jørgensen (2000), Birlik içerisinde farklı mekânsallıkların olması sebebiyle tek pazarın kurumsallaşmasıyla gündeme gelen ve göç ile mültecilere yönelik uygulamalar neticesinde Birlik dış sınırlarını anlamlandırmak için kullanılan bir metafor olan Avrupa Kalesi'nden ziyade bir Avrupa Labirenti'nin (maze) ortaya çıkmakta olduğunu ileri sürerler. AB'nin göç politikaları, Birlik dış sınırlarına yönelik Avrupa Kalesi metaforunun veyahut topografyasının kullanılmasını popüler hâle getirirse de bu analogi, AB sınırlarını açıklamada yetersiz kalmaktadır zira üye devletlerin tümü bu sınır rejimine dâhil değildir ve AB'nin fiziki yetke alanı, Birlik bitim hatlarının ötesine uzanmaktadır. Özellikle üye adayı devletlerde AB politikalarının birçoğu uygulanmaktadır. Bu bakımdan da AB, içerisi-dışarısı ayırımının ötesinde bir yapılanmaya sahiptir (Christiansen vd., 2000: 390-393). Benzer şekilde Zielonka (2006: 145-147) da genişlemiş bir AB içerisinde Birlik sınırlarının esnek ve değişken olduğunu ve bu bakımdan da üye devletler ile üye olmayan devletler arasındaki ayırımın belirsizleştiğini ileri sürer. O'na göre Birliğin kendi yönetim modelini komşu devletlere ihracı, içerisi-dışarısı ayırımını belirsiz hâle getirmektedir.

Açıktır ki AB, teritoryal bitim hatlarının ötesinde etki ortaya çıkaran bir yapılanmadır. Birik çerçevesinde uygulanan sınır-ötesi işbirliği süreçleri, üye adaylığı prosedürü ve KP yoluyla Birlik normlarının sınırların ötesinde etki ortaya çıkarması (Lavenex, 2004; Lavenex ve Schimmelfennig, 2009), AB sınırlarının geçirgenliğini arttırmaktadır. Ancak bu geçirgenlik, kontrolsüz bir süreç değildir ve yönetsel açıdan işbirliği süreçleri geliştirilse de mekânsal ayırım AB-merkezli olarak sürdürülmektedir. Şöyle ki hem sınır-ötesi işbirliği süreçleri hem de KP AB-merkezli süreçlerdir ve Birlik mekânı referans alınarak hiyerarşik bir çerçevede icra edilmektedir. Bu durum, esasında AB dış sınırlarının inşasına ve AB'nin yeniden sınırlandırılmasına (rebordering) katkı sağlamaktadır. AB içerisinde sınır-ötesi işbirliği yoluyla gerçekleştirilen makro-ölçekteki bölgeselleştirme girişimleri dahi, uzaktan yönetim ve hareketliliğin kontrolü uygulamalarıyla, yani AB'nin yeniden sınırlandırılması süreçleriyle eş zamanlı olarak gerçekleşebilmektedir (Bialasiewicz vd., 2013). *Kurumlar dışında her şeyin ortak olması* yaklaşımına dayanan KP de AB ve bu kapsamdaki devletler arasında, üye devletler ile Birlik arasındaki ilişkilere benzer nitelikte ancak üyelik olasılığının, en azından yakın ve orta vadede olası olmadığı bir ilişki biçimini kurumsallaştırmaktadır (Celata ve Coletti, 2015: 2). Bu bakımdan da aslında KP, AB dış sınırlarına mücavir devletlerin seçici bir şekilde AB'ye eklenmesi anlamına gelmektedir (Casas-Cortes vd., 2012: 41). Ayrıca her ne

kadar KP, AB içerisinde yeni ayrımların ortaya çıkmasının engellenmesine ve bu şekilde modern devlet benzeri bir içerisi-dışarısı ayrımını aşmaya yönelik olsa da (Bialasiewicz vd., 2009: 80) mekânsal ayrımları destekler niteliktedir. Mekânsal ayrım, özellikle güvenlik hususunda belirgindir zira güvenlik, KP'nin temel unsurudur. Nitekim Zaiotti (2009: 195-200) de KP'nin Schengen iç güvenlik kültürünü yansıttığını ve bu mantıkta işleme eğilimine olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca üyelik sürecinde bir devletin dışarıda olma durumu içeriye göre belirlenirken KP yoluyla bir devletin dışarıda olması, farklılığın dışsallaştırılması anlamına gelmektedir (Joenniemi, 2008: 84). Bu bakımdan KP, aslında tam da politikanın kendisinin kaçınmakta olduğu ayırıcı hatların ortaya çıkması sonucu doğurmaktadır (Zaiotti, 2009: 188). Diğer yandan AB, kendi mekânını kitlelere karşı kapatırken ihtiyaç duyduğu üçüncü devlet vatandaşlarına daha açık bir yaklaşım uygulayabilir (Pijpers ve Houtum, 2005). Örneğin AB'nin üçüncü devletlerle gerçekleştirdiği hareketlilik anlaşmalarında öğrenciler, araştırmacılar ve girişimciler gibi belli kategoride olan meslek grupları için hareketliliği kolaylaştırıcı unsurlar olabilirken çoğunluğu oluşturan işçilerin hareketliliklerine yönelik olarak kısıtlamalar getirilebilmektedir (Cugusi, 2015: 142-145). Bu bakımdan bu durum, sınırların katılığını değiştirmemektedir zira işbirliği alanlarının referans noktası AB mekânıdır.

AB dış sınırları, mekânsal ayrım yoluyla AB mekânı ile dışarısı arasında hiyerarşik bir etkileşim süreci ortaya koymaktadır. Vitale'nin (2011: 25) de belirttiği üzere AB dış sınırları boyunca uygulanan Bağımsız Devletler Topluluğu Üyelerine Teknik Yardım ve Interreg gibi programların, üye devletler ile üye olmayan devletler arasındaki ikili girişimlerin, KP gibi ulus-aşırı (veyahut hiyerarşik) nitelikte gerçekleşen işbirliği süreçlerinin etkisi marjinal niteliktedir. Tüm bu işbirliği süreçleri, AB dış rejiminin genel niteliğini etkilememektedir. Dış sınırların AB ile dışarısı arasında bir ayrım oluşturmaları ve bu ayrımın Birlik-merkezli olması, Birlik teritoryasının kurumsallığını ve bir coğrafi sabite olarak konumlanmasını güçlendiren bir niteliğe sahiptir.

Sonuç

Penrose'un (2002: 208) da belirttiği üzere *“insanlar teritorya oluşturdıklarında, aynı zamanda içerisindeki tüm unsurlarla birlikte mekânı birleştiren ve bölen sınırları da oluştururlar.”* Bu şekilde içerisi korunaklı bir fırsatlar mekânına dönüşür. Bu durum Birlik için de geçerlidir. Birlik içerisinde üye devletlerarasındaki ortak sınırların teritoryal niteliğinin seyrilmesi, hareketliliklerin maliyetinin azaltılması ve oluşturulmaya çalışılan uyum mekânı, dış sınırlar yoluyla diğer mekânlarda ayrıştırılmaktadır ve dışarıdaki mekânlarla Birlik mekânı referans alınarak kurulan hiyerarşik kurumsal ilişki kalıpları, bu mekânsal ayrımı devam ettirmeye yöneliktir. Dışarıdaki mekânlarla kurulan

hijerarşik nitelikteki ilişki ve Birlik dış sınırlarının içerideki mekânı korumaya yönelik kurumsallaşması, Birlik teritoryasının coğrafi sabite haline gelmesini güçlendiren bir niteliğe sahiptir.

Ancak Birlik teritoryalitesini zayıflatan süreçler de bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Birlik teritoryasının üye devletlerin teritoryalarına bağlı olmasıdır zira bir devletin AB üyesi olması (veyahut üyelikten ayrılması), Birlik teritoryasının değişimini beraberinde getirmektedir (Mamadouh, 2001: 245-246). Ancak bu durum, Birliğin kendine özgü bir teritoryal düşünsel ve pratiği olmadığı şeklinde de yorumlanamaz zira bir yönetsel/siyasal örgütlenme olan AB, belli bir mekânı doldurmaktadır ve mekânla etkileşime girmektedir. Ayrıca Sack'ın (1986: 54) de belirttiği üzere yeni teritoryal yapıların ortaya çıkması, eski yapıların tümüyle ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir; eski ve yeni teritoryal yapılar bir arada görülebilir. Yeni ortaya çıkan yapılar, eski yapıları dönüştürebilir veya ortadan kaldırabilir. Bu bakımdan Birlik, kendi teritoryal düzenini oluştururken daha üst bir coğrafi ve siyasal ölçekte, alt-birimlerin teritoryal yapılarını dönüştürmektedir. İkinci olarak Birlik içerisinde farklı mekânsallıkların olması, Birlik teritoryası içerisinde *teritoryal boşlukların* ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir. Bu hususta en belirgin örnek, bazı üye devletlerin Schengen alanının dışında olmalarıdır (Wang, 2015). Bu durum, dış sınır rejimi açısından Birlik teritoryası içerisinde süreksizliklere (discontinuities) sebep olmaktadır ancak Birliğin katı bir sınır rejim düşünseli ve pratiği olması durumunu değiştirmemektedir. İçerisinin dışarıdan ayrıştırıldığı sınır rejimi, Birliğin oluşturmaya çalıştığı ve Vestfalyan nitelik gösteren katı teritoryalite düşünselini simgelemektedir (Vitale, 2011: 22-25).

Birlik kapsamında teritoryanın bir politika unsuru olarak Birlik süreçlerine dâhil edilmesi, içeride akışkanlıkların ve toplumsal uyumun mekânsal nitelikte değerlendirilmesi ve dış sınır rejimiyle bu yapının diğer mekânlardan ayrıştırılması, Birliğin katı bir teritoryal düşünsele ve pratiğe sahip olduğunu göstermektedir. Bu yapı, içerideki düzenlilik mekânı ile dışarıdaki mekânlar arasında hiyerarşik bir etkileşim modeli çerçevesinde işlemektedir. Bu bakımdan da mekânsal ayrımları veya sınırları pekiştiren ve AB teritoryasının bir coğrafi sabite olarak dünya coğrafyasında konumlanmasını sağlayan bir niteliğe sahiptir.

Kaynakça

- Agnew, John (1994), "The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory", *Review of International Political Economy*, 1 (1): 53-80.
- Agnew, John (2005), "Sovereignty Regimes: Territoriality and State Authority in Contemporary World Politics", *Annals of the Association of American Geographers*, 95 (2): 437-461.

- Agnew, John (2009), "Territoriality", Gregory, Derek, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael J. Watts ve Sarah Whatmore (Der.), *The Dictionary of Human Geography* (Singapore: Blackwell): 744-745
- Antonsich, Marco (2010), "Rethinking Territory", *Progress in Human Geography*, 35 (3): 422-425.
- Axford, Barrie ve Richard Huggins (2000), "Towards a Post-National Polity: The Emergence of the Network Society in Europe", *The Sociological Review*, 48 (1): 173-206.
- Bartolini, Stefano (2005), *Restructuring Europe: Centre Formation, System Building and Political Structuring Between the Nation-State and the European Union* (Oxford: Oxford University).
- Bialasiewicz, Luiza (2011), "Introduction: Europe in the World?", Bialasiewicz, Luiza (Der.), *Europe in the World EU: Geopolitics and the Making European Space* (Surrey: Ashgate): 1-16.
- Bialasiewicz, Luiza, Carl Dahlman, Gian Matteo Apuzzo, Felix Ciută, Alun Jones, Chris Rumford, Ruth Wodak, James Anderson ve Alan Ingrami (2009), "Interventions in the New Political Geographies of the European 'Neighborhood'", *Political Geography*, 28 (2): 79-89.
- Bialasiewicz, Luiza, Paolo Giaccaria, Alun Jones ve Claudio Minca (2013), "Re-Scaling 'EU'rope: EU Macro-Regional Fantasies in the Mediterranean", *European Urban and Regional Studies*, 20 (1): 59-76.
- Bialasiewicz, Luiza, Stuart Elden ve Joe Painter (2005), "The Constitution of EU Territory", *Comparative European Politics*, 3 (3): 333-363.
- Böhme, Kai, Philippe Doucet, Tomasz Komornicki, Jacek Zaucha ve Dariusz Świątek (2011), "How to Strengthen the Territorial Dimension of 'Europe 2020' and the EU Cohesion Policy", Warsaw: 1-97.
- Brenner, Neil (1999), "Beyond State-Centrism? Space, Territoriality, and Geographical Scale in Globalization Studies", *Theory and Society*, 28 (1): 39-78.
- Broeders, Dennis (2011), "A European 'Border' Surveillance System under Construction", Dijstelbloem, Huub ve Albert Meijer (Der.), *Migration and the New Technological Borders of Europe* (Hampshire: Palgrave Macmillan): 40-67.
- Brown, Wendy (2011), *Yükselen Duvarlar Zayıflayan Egemenlik* (İstanbul: Metis) (çev. Emine Ayhan).
- Canbolat, İbrahim S. (2014), *Avrupa Birliği ve Türkiye: Uluslarüstü Sistemde Ortaklık*, 6. Baskı (Bursa: Alfa Aktüel).
- Casas-Cortes, Maribel, Sebastian Cobarrubias ve John Pickles (2012), "Re-Bordering the Neighbourhood: Europe's Emerging Geographies of Non-Accession Integration", *European Urban and Regional Studies*, 20 (1): 37-58.
- Celata, Filippo ve Raffaella Coletti (2015), "Beyond Fortress 'EU'rope? Bordering and Cross-Bordering along the European External Frontiers", Celata, Filippo ve Raffaella Coletti (Der.), *Neighbourhood Policy and the Construction of the European External Borders* (Cham: Springer International): 1-25.
- Christiansen Thomas ve Knud Erik Jørgensen. (2000), "Transnational Governance 'Above' and 'Below' the State: The Changing Nature of Borders in the New Europe", *Regional & Federal Studies*, 10 (2): 62-77.
- Christiansen Thomas, Fabio Petito, Ben Tonra (2000), "Fuzzy Politics Around Fuzzy Borders: The European Union's 'Near Abroad'", *Cooperation and Conflict*, 35 (4): 389-415.
- Cugusi, Battistina (2015), "Future Perspectives for the European Neighbourhood Policy", Celata, Filippo ve Raffaella Coletti (Der.), *Neighbourhood Policy and the Construction of the European External Borders* (Cham: Springer International): 139-154.

- Davoudi, Simin (2005), "Understanding Territorial Cohesion", *Planning Practice&Research*, 20 (4): 433-441.
- Delaney, David (2005), *Territory: A Short Introduction* (Malden: Blackwell).
- Delaney, David (2009), "Territory and Territoriality", Kitchin, Rob ve Nigel Thrift (Der.), *International Encyclopedia of Human Geography*, Vol. 11 (Amsterdam: Elsevier): 196-208.
- Dijstelbloem, Huub ve Dennis Broeders (2015), "Border Surveillance, Mobility Management and the Shaping of Non-Publics in Europe", *European Journal of Social Theory*, 18 (1): 21-38.
- Dijstelbloem, Huub, Albert Meijer ve Michiel Besters (2011), "The Migration Machine", Dijstelbloem, Huub ve Albert Meijer (Der.), *Migration and the New Technological Borders of Europe* (Hampshire: Palgrave Macmillan): 1-21.
- EC (European Commission) (1999), *European Spatial Development Perspective: Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union*, Agreed at the Informal Council of Ministers responsible for Spatial Planning in Potsdam, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities: 1-82.
- EC (European Commission) (2004), *Third Report on Economic and Social Cohesion: A New Partnership for Cohesion: Convergence Competitiveness Cooperation*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities: 1-206.
- EC (European Commission) (2010), *Fifth Report on Economic, Social and Territorial Cohesion: Investing in Europe's Future*, Luxembourg: Publications Office of the European Union: 1-264.
- Elden, Stuart (2010), "Land, Terrain, Territory", *Progress in Human Geography*, 34 (6): 799-817.
- EU (2013), "Regulation (EU) No 1302/2013 of the European Parliament and of the Council of 17 December 2013, amending Regulation (EC) No 1082/2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC) as regards the clarification, simplification and improvement of the establishment and functioning of such groupings", *Official Journal of the European Union*, L 347/303, 20.12.2013, Brussels.
- Faludi, Andreas (2009a), "A Turning Point in the Development of European Spatial Planning? The 'Territorial Agenda of the European Union' and the 'First Action Programme'", *Progress in Planning*, 71 (1): 1-42.
- Faludi, Andreas (2009b), "Territorial Cohesion under the Looking Glass Synthesis Paper about the History of the Concept and Policy Background to Territorial Cohesion", at http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/consultation/terco/pdf/lookingglas.pdf: 1-24, (E.T. 08.02.2018).
- Faludi, Andreas (2013), "Territorial Cohesion, Territorialism, Territoriality, and Soft Planning: A Critical Review", *Environment and Planning*, 45 (6): 1302-1317.
- Faludi, Andreas (2016), "The Territoriality of Cohesion Policy", Piattoni, Simona ve Laura Polverari (Der.), *Handbook on Cohesion Policy in the EU* (Gloucestershire: Edward Elgar): 491-505.
- Forsberg, Tuomas (1996), "Beyond Sovereignty, Within Territoriality Mapping the Space of Late-Modern (Geo) Politics", *Cooperation and Conflict*, 34 (4): 355-386.
- Gottmann, Jean (1973), *The Significance of Territory* (Charlottesville: The University Press of Virginia).
- Hills, Alice (2006), "The Rationalities of European Border Security", *European Security*, 15 (1): 67-88.
- Jensen, Ole B. ve Tim Richardson (2004), *Making European Space: Mobility, Power and Territorial Identity* (London: Routledge).

- Joenniemi, Pertti (2008), "Re-Negotiating Europe's Identity: The European Neighbourhood Policy as a Form of Differentiation", *Journal of Borderlands Studies*, 23 (3): 83-94.
- Karabağ, Servet (2008), *Jeopolitik Açısından Sınırlar* (Ankara: Gazi Kitabevi).
- Kaunert, Christian (2005), "The Area of Freedom, Security and Justice: The Construction of a 'European Public Order'", *European Security*, 14 (4): 459-483.
- Kaunert, Christian, Sarah Léonard ve Patryk Pawlak (Der.) (2012), *European Homeland Security: A European Strategy in the Making?* (New York: Routledge).
- Lavenex, Sandra (2004), "EU External Governance in 'Wider Europe'", *European Public Policy*, 11 (4): 680-700.
- Lavenex, Sandra ve Frank Schimmelfennig (2009), "EU Rules Beyond EU Borders: Theorizing External Governance in European Politics", *Journal of European Public Policy*, 16 (6): 791-812.
- Leonardi, Robert (2005), *Cohesion Policy in the European Union: The Building of Europe* (New York: Palgrave Macmillan).
- Luukkonen, Juho ve Helka Moilanen (2012), "Territoriality in the Strategies and Practices of the Territorial Cohesion Policy of the European Union: Territorial Challenges in Implementing 'Soft Planning'", *European Planning Studies*, 20 (3): 481-500.
- Mamadouh, Virginie (2001), "The Territoriality of European Integration and the Territorial Features of the European Union: The First 50 Years", *Royal Dutch Environmental Society*, 92 (4): 420-436.
- Mann, Michael (1993), "Nation-States in Europe and Other Continents: Diversifying, Developing, Not Dying", *Daedalus*, 122 (3), Reconstructing Nations and States: 115-140.
- Marenin, Otwin (2010), "Challenges for Integrated Border Management in the European Union", *Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces (DCAF) Occasional Paper*, (17): 1-161.
- Medeiros, Eduardo (2016), "Territorial Cohesion: A Conceptual Analysis", *European Journal of Spatial Development*, (60): 1-30.
- Moisio, Sami (2011), "Geographies of Europeanization: The EU's Spatial Planning as a Politics of Scale", Białasiewicz, Luiza (Der.), *Europe in the World EU: Geopolitics and the Making European Space* (Surrey: Ashgate): 19-39.
- Monar, Jörg (2005), "The European Union's 'Integrated Management' of External Borders", DeBardebelen, Joan (Der.), *Soft or Hard Borders? Managing the Divide in an Enlarged Europe* (Hampshire: Ashgate): 145-161.
- Monar, Jörg (2012), "The External Dimension of the EU's Area of Freedom, Security and Justice: Progress, Potential and Limitations After the Treaty of Lisbon", *Swedish Institute for European Policy Studies*, (1): 1-88.
- Müller, Andreas (2013), "Territorial Borders as Institutions", *European Societies*, 15 (3): 355-370.
- Mungianu, Roberta (2013), "Frontex: Towards a Common Policy on External Border Control", *European Journal Migration and Law*, 15(4): 359-385.
- Nanetti, Raffaella Y. (1996), "EU Cohesion and Territorial Restructuring in the Member States", Hooghe, Liesbet (Der.), *Cohesion Policy and European Integration: Building Multi-Level Governance* (Oxford: Oxford University): 59-88.
- Newman, David (2003), "On Borders and Power: A Theoretical Framework", *Journal of Borderlands Studies*, 18 (1): 13-25.

- Newman, David (2006), "The Lines that Continue to Separate Us: Borders in Our 'Borderless' World", *The Progress in Human Geography*, 30 (2): 143-161.
- Painter, Joe (2010), "Rethinking Territory", *Antipode*, 42 (5): 1090-1118.
- Pawlak, Patryk ve Xymena Kurowska (2012), "The Fog of Border: The Fragmentation of the European Union's Border Policies", Kaunert, Christian, Sarah Léonard ve Patryk Pawlak (Der.), *European Homeland Security: A European Strategy in the Making?* (New York: Routledge): 126-144.
- Pellerin, Hélène (2005), "Migration and Border Controls in the EU: Economic and Security Factors", DeBardebelen, Joan (Der.), *Soft or Hard Borders? Managing the Divide in an Enlarged Europe* (Hampshire: Ashgate): 105-122.
- Penrose, Jan (2002), "Nations, States and Homelands: Territory and Territoriality in Nationalist Thought", *Nations and Nationalism*, 8 (3): 277-297.
- Perkmann, Markus (2003), "Cross-Border Regions in Europe Significance and Drivers of Regional Cross-Border Co-Operation", *European Urban and Regional Studies* 10 (2): 153-171.
- Perkmann, Markus (2007), "Construction of New Territorial Scales: A Framework and Case Study of the EUREGIO Cross-Border Region", *Regional Studies*, 41 (2): 253-266.
- Pijpers, Roos ve Henk van Houtum (2005), "Towards a Gated Community", *Eurozine*, <https://www.eurozine.com/towards-a-gated-community/?pdf:1-14>, (E.T. 08.06.2018).
- Popescu, Gabriel (2012), *Bordering and Ordering the Twenty-First Century: Understanding Borders* (Lanham: Rowman&Littlefield).
- Pullano, Teresa (2009), "The Evolving Category of Territory: From the Modern State to the European Union", *GARNET Working Paper*, (64): 1-30.
- Reçber, Kamuran (2013), *Avrupa Birliği Hukuku ve Temel Metinleri*, 2. Baskı (Bursa: Dora).
- Recchi, Ettore (2015), *Mobile Europe: The Theory and Practice of Free Movement in the EU* (Hampshire: Palgrave Macmillan).
- Ruggie, John Gerard (1993), "Territoriality and Beyond: Problematizing Modernity in International Relations", *International Organization*, 47 (1): 139-174.
- Ruggie, John Gerard (1998), *Constructing the World Polity Essays: On International Institutionalization* (London: Routledge).
- Rumford, Chris (2006), "Rethinking European Spaces: Territory, Borders, Governance", *Comparative European Politics*, 4 (2-3): 127-140.
- Sack, Robert D. (1986), *Human Territoriality: Its Theory and History* (Cambridge: Cambridge University).
- Şahin, Çiğdem (2014), "AB Bölgesel Politikası Kapsamında Mekânsal Gelişme: Interreg ve Espon", *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (3): 35-62.
- Schön, Peter (2005), "Territorial Cohesion in Europe?", *Planning Theory&Practice*, 6 (3): 389-400.
- Soja, Edward W. (1971), "The Political Organization of Space", *Association of American Geographers Resource Paper*, (8): 1-54.
- Taylor, Peter J. (1994), "The State as Container: Territoriality in the Modern World-System", *Progress in Human Geography*, 18 (2): 151-162.
- Taylor, Peter J. (1996), "Territorial Absolutism and Its Evasions", *Geography Research Forum*, 16: 1-12.

- Territorial Agenda 2020 (2011), *Territorial Agenda of the European Union 2020: Towards an Inclusive, Smart and Sustainable Europe of Diverse Regions*, agreed at the Informal Ministerial Meeting of Ministers responsible for Spatial Planning and Territorial Development, Hungary: 1-11.
- The Territorial State (2011), *The Territorial State and Perspectives of the European Union, 2011 update*, Background document for the Territorial Agenda of the European Union 2020 presented at the Informal Meeting of Ministers responsible for Spatial Planning and Territorial Development, Hungary: 1-90.
- Vitale, Alessandro (2011), "The Contemporary EU's Notion of Territoriality and External Borders", *European Spatial Research and Policy*, 18 (2): 17-27.
- Vollaard, Hans (2009), "The Logic of Political Territoriality", *Geopolitics*, 14 (4): 687-706.
- Walters, William (2004), "The Frontiers of the European Union: A Geostrategic Perspective", *Geopolitics*, 9 (3): 674-698.
- Wang, Shichen (2015), "An Imperfect Integration: Has Schengen Alienated Europe?", *China Political Science Review*, 1 (4): 698-716.
- Zaiotti, Ruben (2009), "The ENP and Security: Creating New Dividing Lines in Europe?", Balzacq, Thierry (Der.), *The External Dimension of EU Justice and Home Affairs Governance, Neighbours, Security* (Hampshire: Palgrave Macmillan): 187-204.
- Zielonka, Jan (2006), *Europe as Empire: The Nature of the Enlarged European Union*, (Oxford: Oxford University).